

Role výukových metod ve finančním vzdělávání

Alena OPLETALOVÁ

The Role of Teaching Methods in Financial Education

Abstract: The article reacts on the situation in financial education and presents current information on the education system in the Czech Republic and the way how the children are acquainted with the financial education. Nowadays, the financial education is compulsory component of the primary school education (ISCED 1, 2). Moreover, it defines the teaching method framework for teachers of financial literacy. The text also introduces the design and the results of the qualitative research focused on the identification of the teaching methods that are used in the financial literacy education and it evaluates the effectivity of the methods in the educational process. The findings and the conclusions of the article will come out from two research methods. The first part includes the semi-structured interview with the teachers of the chosen primary school, who teach the financial literacy. In the second part, the experiment – a teaching of the chosen financial education topic was used as a research tool. The outputs will identify the teaching methods used in the financial education process in the primary schools. Next output evaluates the efficiency of the particular teaching methods based on the realized experiment and the interviews. The presented conclusions of the research should contribute to the support of statement that appropriately chosen teaching methods of financial education in primary

schools can contribute to proper financial behaviour of the individuals in the society.

Key Words: Economic and financial literacy, Financial education, Teaching methods

1 Teoretické vymezení problematiky a stanovení cíle

V posledních několika letech se stává finanční vzdělávání a orientace v problematice financí stále důležitější. Význam vzrůstá především s demografickými, ekonomickými a politickými změnami ve společnosti. Prodlužující se střední délka života, odchod do důchodu, nestabilita trhu práce nebo neočekávané životní události vyžadují, aby člověk přijímal větší odpovědnost za finanční zajištění sebe i své rodiny. S tímto souvisí také zvažování rozhodnutí a plánování do budoucna. Finanční vzdělávání má nepochybně význam pro jednotlivce, ale také pro celou společnost a hospodářský systém (Advancing National Strategies for Financial Education, 2013, s. 16–18).

Předložená studie si klade za cíl prostřednictvím kvalitativního přístupu analyzovat situaci z pohledu výukových metod ve finančním vzdělávání na základních školách. Kvalitativní výzkum je prováděn s těmito dílčími cíli:

- identifikace dosavadních metod, užívaných učiteli ve výuce finanční gramotnosti se všemi pozitivy či negativy;
- aplikace různých výukových metod na vybrané téma finanční gramotnosti s cílem vyhodnotit jejich účinnost.

V dalším textu bude tedy podrobně představena problematika finančního vzdělávání na základních školách v České republice a také vymezení výukových metod s důrazem na jejich využití v daném výzkumu.

Jedním z důvodů, který upozorňuje na význam a potřebnost finančního vzdělávání, je zvyšující se zadluženost domácností.¹ Rozvíjející se moderní technologie umožňují mnohem jednodušší zprostředkování informací s daleko větším dosahem. Díky tomu jsou finanční nabídky snadno dostupné téměř komukoli (Sdělení komise, 2007, s. 3–4).

Finanční vzdělávání ale není prostředkem, který by byl zárukou odpovědného vystupování spotřebitele na finančním trhu nebo jeho zajištění na stáří. Je na něj „pochopitelně třeba nahlížet jako na doplněk k přiměřené ochraně spotřebitele a zodpovědnému chování poskytovatelů finančních služeb“ (Sdělení komise, 2007, s. 4). Čím dříve s ním však budeme v kontaktu, tím více možností nám dává.

Do budoucna jsou důležité především následující prioritní oblasti formulované Národní strategií finančního vzdělávání (2010, s. 14–15). Aktivní a odpovědná účast na finančním trhu spojená se znalostí spotřebitelských práv a přístupem k úplným, správným a srozumitelným informacím. Prevence proti předlužení domácností a dlouhodobé neschopnosti splácet. Zde ale orientace ve finanční problematice nestačí. Důležitá je podpora odpovědnosti za finanční zdraví domácnosti, plánování rozpočtu a uvážené investice jako je např. hypotéka. S ohledem na stárnutí populace je také významná oblast zajištění na stáří.

K uchopení celé problematiky finančního vzdělávání je nezbytným východiskem vymezení pojmu finanční gramotnost, za který se považuje cílový stav, ke kterému finanční vzdělávání směřuje. Není možné realizovat finanční vzdělávání, aniž bychom nevěděli, co obnáší být finančně gramotný. Na finanční gramotnost je možné nahlížet jako specializovanou součást ekonomické gramotnosti. Nad rámec finanční gramotnosti lze stavět schopnost zajistit si příjem, zvažovat důsledky osobních rozhodnutí na současný i budoucí příjem, porozumění základním makroekonomickým ukazatelům, povědomí o daňovém systému a roli daní v rámci občanské společnosti. Finančně gramotný občan v sobě formuje souhrn znalostí, dovedností a hodnotových postojů pro uplatnění v současné společnosti (Národní strategie finančního vzdělávání, 2010, s. 11–12).

Obvyklý význam pojmu „gramotnost“ mluví o dovednostech jako číst, psát a počítat. Zjednodušeně lze říct, že gramotnost představuje „schopnost aplikace některých specifických dovedností“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 85–86). Protože představuje komplexní a současně proměnlivý pojem, obsah a způsob vymezení gramotnosti reaguje na vývoj a měnící se potřeby společnosti. Už se nejedná jen o schopnost např. číst, ale také porozumět složitějším textům, grafům či tabulkám,

ovládání různých početních úkonů a jejich využití v rozmanitých životních situacích současné společnosti (Průcha, 2009, s. 223).

Jako reakce na měnící se situaci ve společnosti vznikla potřeba vymezení gramotnosti v oblasti financí. K tomuto vymezení je možné přistoupit ze dvou stran. První představuje mezinárodní pojetí. Takové, které vzniklo jako výsledek mezinárodní spolupráce. Druhá strana nabízí definice formulované v rámci národních strategií. Jsou vytvářeny tak, aby co nejvíce odpovídaly potřebám občanů jednotlivých zemí.

Na mezinárodní úrovni má v této oblasti významné postavení Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (Organisation for Economic Co-operation and Development; dále jen OECD). V publikaci *Improving Financial Literacy* (2005, s. 26) uvádí následující definici finančního vzdělávání.

„Financial education is the process by which financial consumers/investors improve their understanding of financial products and concepts and, through information, instruction and/or objective advice, develop the skills and confidence to become more aware of financial risks and opportunities, to make informed choices, to know where to go for help, and to take other effective actions to improve their financial well-being.“ (OECD, 2005, s. 26)

Ačkoliv OECD definici finanční gramotnosti přímo nestanovuje, pro účely mezinárodního testování úrovně finanční gramotnosti v rámci šetření PISA (Programme for International Student Assessment; dále jen PISA) byla stanovena pracovní definice.

„Finanční gramotnost zahrnuje znalost a porozumění finančním konceptům a rizikům, dále dovednosti, motivaci a sebedůvěru potřebnou pro uplatnění těchto znalostí a porozumění s cílem činit efektivní rozhodnutí v různých situacích souvisejících s financemi, zlepšit finanční situaci jedince či celé společnosti a umožnit zapojení do ekonomického života.“ (PISA, 2012, Koncepční rámec, 2012, s. 10)

Naproti mezinárodnímu vymezení a pracovní definici finanční gramotnosti, kterou formulovala OECD, stojí vymezení definované v České republice. Tato definice je součástí dokumentu Národní strategie finančního vzdělávání. Vznikla spoluprací spotřebitelských a profesních sdružení podílejících se na činnosti Pracovní skupiny pro finanční

vzdělávání a Ministerstva financí, MŠMT, Ministerstva průmyslu a obchodu a České národní banky. Její znění představuje produkt jejich vzájemné shody s využitím zahraničních zkušeností (Národní strategie finančního vzdělávání, 2010, s. 11). Znění této definice je následující:

„Finanční gramotnost je soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace.“ (Národní strategie finančního vzdělávání, 2010, s. 11).

Ve srovnání s pracovní definicí finanční gramotnosti dle OECD je více strukturovaná a pojímaná jako správa osobních, resp. rodinných financí. V rámci její struktury zahrnuje tři dílčí složky: peněžní, cenovou a rozpočtovou gramotnost.

Složka peněžní gramotnosti zahrnuje kompetence týkající se peněžních operací v hotovostní i bezhotovostní podobě, jejich správy a nástrojů k tomu určených. Cenová gramotnost pak slouží k pochopení cenových mechanismů, porozumění vývoji hodnoty peněz v čase, úrokovým sazbám a poplatkům plynoucích z finančních služeb. V rámci složky rozpočtové gramotnosti je obsažena správa osobního i rodinného rozpočtu. Představuje především schopnost stanovovat cíle, vhodně rozdělovat finanční prostředky a vytvářet tak finanční rozpočet s ohledem na konkrétní životní situaci. Jako specializovanou součást této složky dále rozlišujeme správu finančních aktiv a správu finančních závazků. S tímto také souvisí schopnost rozlišovat mezi produkty finančního trhu a volby toho nejvhodnějšího (Národní strategie finančního vzdělávání, 2010, s. 12–13).

OECD zahájila v roce 2003 projekt finančního vzdělávání na základě zjištění negativních důsledků nízké úrovně finanční gramotnosti obyvatel. V roce 2008 OECD původní projekt finanční gramotnosti rozšířila, a to vytvořením Mezinárodní sítě pro finanční vzdělávání (International Network Financial Education, dále jen „INFE“) s cílem zvýšení povědomí o důležitosti finančním vzdělávání v mezinárodním

měřítku. V témže roce byl spuštěn webový projekt pro finanční vzdělávání Mezinárodní brána pro finanční vzdělávání (International Gateway for Financial Education, dále jen „IGFE“), který má databáze ze 70 zemí světa a obsahuje více než 120 programů finančního vzdělávání. INFE sestavilo směrnice Guidelines pro implementaci finančního vzdělávání do školní výuky.

2 Finanční vzdělávání v podmínkách základních a středních škol

Příspěvek vychází z myšlenky, že finanční gramotnost a její výuka na školách by měla být účinný nástroj prevence zadluženosti a předcházení dalších negativních jevů u jednotlivců a domácností. Zařazení finančního vzdělávání do školních vzdělávacích programů základních a středních škol je obrovským krokem vpřed, jelikož právě preventivní opatření se jeví jako nejúčinnější. Děti se totiž učí finanční gramotnosti již v době, kdy ještě nemají vlastní odpovědnost ani negativní zkušenost ze světa peněz. Až v dospělosti budou řešit finanční otázky, budou už mít povědomí o možných rizicích. Lze se tedy domnívat, že až tyto generace, které ve školách absolvují finanční vzdělávání, budou do života lépe připraveni a situace se v této oblasti významně změní. Tento optimistický vývoj však neprokazuje závěr výzkumu Federální rezervní banky Clevelandu, který uvádí, že bohužel nebyl zjištěn žádný přesvědčivý důkaz, že programy finanční výchovy vedou k lepší finanční znalosti ani k celkově lepšímu finančnímu chování. Výzkumný soubor tvořili američtí studenti, kteří docházeli na kurzy Osobní finance či Management výdajů (Economist, 2013). Jaká je situace ve finančním vzdělávání na českých školách, bude předmětem další části příspěvku.

Finanční odpovědnost a rozvoj kompetencí k finanční gramotnosti již u nejmladších generací podporuje zařazení finančního vzdělávání do formálního vzdělávacího systému resp. do tzv. počátečního vzdělávání. Stěžejním dokumentem pro oblast školství je Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách, který byl vydán na základě usnesení vlády ze dne 7. prosince 2005 a aktualizován v prosinci 2007. Tento dokument byl vytvořen mezirezortní pracovní skupinou ze zástupců MŠMT, MF, MPO a organizacemi - Výzkumný ústav

pedagogicky v Praze a Národní ústav odborného vzdělávání. Posílení finanční gramotnosti na základních a středních školách je jedním ze dvou pilířů Národní strategie finančního vzdělávání. Garantem implementace vzdělávání je stát prostřednictvím MŠMT. Důraz na finanční vzdělávání je kladen také v tzv. Rámcové politice MF v oblasti ochrany spotřebitele na finančním trhu. V souvislosti s tímto dokumentem vznikla také Expertní skupina pro finanční sektor. Tato skupina představuje stálou platformu pro odbornou diskusi státu, spotřebitelských sdružení a subjektů finančního trhu o koncepčních otázkách, zejména ochrany spotřebitele na finančním trhu.

Součástí dokumentu Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách jsou tzv. Standardy finanční gramotnosti, které stanovují ideální úroveň finanční gramotnosti pro různé cílové skupiny. Jinými slovy cílový stav finančního vzdělávání pro různé stupně vzdělávání. Tyto standardy jsou následně implementovány do rámcových vzdělávacích programů (u počátečního vzdělávání na základních a středních školách) či slouží jako východisko při tvorbě konkrétních vzdělávacích programů a aktivit směřujících k rozvoji a zvyšování úrovně finanční gramotnosti žáků a dospělé populace (u dalšího vzdělávání). Mimo standardů jsou v dokumentu uvedeny i role jednotlivých subjektů a jejich spolupráce při budování finanční gramotnosti, definice finanční gramotnosti, plánované metodické materiály, průzkumy aktuální úrovně finanční gramotnosti, vzdělávací programy a aktivity a pravidelné hodnocení úrovně a efektivity vzdělávacích programů. Teprve od 1. září 2013 se Standard finanční gramotnosti pro základní vzdělávání stává povinnou součástí vzdělávacího obsahu základních škol.

Ačkoliv v současnosti představuje problematika financí jednu z povinných oblastí základního a středního vzdělávání, jednotný způsob realizace není dán. Má pouze povahu doporučení. Každá škola má tedy možnost přistoupit k vlastní výuce finanční gramotnosti individuálně. Zvolit „cestu k dosažení stanovených výukových cílů“ (Kalhous, Obst, 2009, s. 307) i konkrétní „uspořádání vyučovacího procesu, tedy vytvoření prostředí a způsob organizace činnosti učitele i žáka při vyučování“ (Kalhous, Obst, 2009, s. 293). Samotné finanční vzdělávání tedy

může probíhat na různých školách různým způsobem. Konkrétní podoba, metody a organizační formy průběhu výuky finanční gramotnosti, jsou ponechány na uvážení jednotlivých škol. Ačkoliv mezi přístupy vznikají rozdíly, spojuje je snaha o rozvoj a zvyšování úrovně finanční gramotnosti.

3 Uplatnění výukových metod ve finančním vzdělávání

Hlavním cílem finančního vzdělávání by měla být snaha propojit znalosti problematiky financí s jejich praktickým uplatněním v běžném životě, což by se ale nemělo zjednodušovat pouze na práci s čísly. Z toho důvodu se doporučuje uplatňovat prostředky, které výuku zasadí do širších souvislostí, budou rozvíjet kritické myšlení, aktivně zapojí žáka a přiblíží mu problematiku v reálných situacích. K tomu je možné využít např. metodu řešení problémů nebo heuristickou metodu. Žáci si neosvojují hotové poznatky, ale samostatně hledají, resp. objevují řešení problémových otázek a úkolů. Podobně je to i u situační metody, při níž se řeší situace velmi podobné skutečným událostem. Další z možností představuje inscenační metoda, která je založena na simulaci a hraní rolí. Tyto metody umožňují vtáhnout do problematiky, hlubší porozumění i rozvoj sociálních dovedností. Rozmanité životní situace mohou také simulovat různé didaktické hry v provedení klasických deskových či počítačových aplikací (Hesová, 2013, s. 12–16). „Pokročilou úroveň simulace představují například fiktivní firmy. Jedná se o virtuální společnosti, které jsou zakládány především žáky středních škol a které spolu obchodují podle běžných obchodních zvyklostí, ale používají fiktivní peníze.“ (Hesová, 2013, s. 15) Také je vhodné při výuce finanční gramotnosti rozvíjet sociální dovednosti a spolupráci ve skupině. Zařazení kooperativní formy výuky přispívá k aktivizaci žáků, vzájemné interakci, zdokonalování komunikačních dovedností, ale také učí toleranci. Žáci si navzájem mohou předávat zkušenosti, formovat vlastní názor a nechat vyniknout vlastním přednostem. Podobně může být využito projektového vyučování (Hesová, 2013, s. 14).

Jelikož je cílem tohoto textu prostřednictvím kvalitativního přístupu analyzovat situaci z pohledu výukových metod ve finančním vzdělávání

na základních školách, je zapotřebí stručně vymezit základní pojmy i z oblasti výukových metod.

Finanční vzdělávání je v mnohém specifické. Finanční svět je velmi dynamický, rychle se proměňuje – co platilo včera, dnes už platit nemusí. Proto by měl být pedagog schopen často aktualizovat vzdělávací obsah. Úkolem učitele není být finančním poradcem, ale rozvíjet finanční dovednosti, naučit žáky finančně myslet. Finanční vzdělávání je orientované na rozvíjení dovedností pro život, a proto by mělo být s každodenním životem úzce provázáno. Znalosti a porozumění jsou nezbytné, neměli bychom je ale vidět jako hlavní cíl finančního vzdělávání. Je vhodné připravit žákům takové výukové aktivity, které umožňují relativně autentický prožitek finanční situace a které vedou k osvojení strategií zodpovědného rozhodování. Tento předpoklad naplňují především tyto metody:

- inscenační a heuristické metody, které vztahují výuku k životu žáků, rozvíjejí jejich finanční dovednosti, ale zároveň umožňují respektovat soukromí,
- práce s textem, která učí žáky kritickému přístupu k informacím nejen ze světa financí,
- didaktické hry, které zábavnou formou simulují dění v běžném životě a podporují tak strategické myšlení žáků (Finanční gramotnost ve výuce: metodická příručka, 2011, s. 980).

Šetření České školní inspekce ukázala, že nejčastější metodou při rozvoji finanční gramotnosti bylo řešení úloh z běžného života (89 %). Většina škol využívá více než jen jednu metodu. Pokud škola využívá jen jednu metodu, pak se ve většině případů jednalo o řešení úloh z běžného života (71 % škol s jednou metodou). Zastoupení některých metod bylo významnější ve více než polovině sledovaných škol. Tyto školy rozvíjely finanční gramotnost třemi a více metodami současně. Jednalo se například o skupinovou výuku, která byla využívána ve třech čtvrtinách těchto škol. Dále byly v polovině těchto škol využívány didaktické hry, ve více než jedné třetině škol návštěvy finančních institucí a ve více než jedné čtvrtině škol inscenační metody. Metoda inscenační byla využívána nejčastěji v neúplných základních školách jen s prvním

stupněm. Šetření probíhalo celkem v 214 školách (základní i střední) ve školním roce 2012–2013 (Česká školní inspekce, 2013).

Při výuce finanční gramotnosti by měl být kladen důraz především na didaktické aspekty výuky. Zejména se jedná o zařazení různých didaktických her, situačních metod, projektového vyučování, aktivizačních metod a interaktivních prvků formou moderních ICT technologií apod. Ve výuce by mělo být zastoupeno, co nejvíce praktických prvků, ukázek a příkladů, právě z důvodu efektivnějšího využití získaných informací v budoucím životě.

4 Vymezení výzkumného šetření

Účelem předložené studie je analyzovat výuku finanční gramotnosti na vybrané základní škole z pohledu výukových metod. Proč právě z pohledu výukových metod? Protože se domnívám, že právě správně zvolené metody mohou být jedním z klíčů, jak dosáhnout vyššího přenosu znalostí, které budou mít trvalejší charakter. Mohu tak srovnat svůj výzkum, například se studií autorů Lewis, M., Klein, L. (2000–2008), kteří tvrdí, že výuka finanční gramotnosti na základních školách nemá pro žáky smysl, jelikož většinu informací, získaných v tuto dobu, žáci zapomenou.

Kvalitativní výzkum je prováděn s dílčími cíli identifikace dosavadních metod, užívaných učiteli ve výuce finanční gramotnosti vybrané školy, se všemi pozitivy či negativy. Dále aplikace různých výukových metod na vybrané téma s cílem vyhodnotit jejich účinnost. Pro komplexnější pohled na danou problematiku hledám odpověď na tyto výzkumné otázky: jak učitelé hodnotí schopnost svých žáků hospodařit s penězi, jaký názor mají na zařazení FG do RVP, má výuka FG na základní škole vliv na jednání žáků v dospělosti, k jakému cíli má směřovat, a jsou na ni učitelé dostatečně připraveni? Z oblasti výukových metod se zabývám tím: jaké metody učitelé upřednostňují a proč, které metody jsou podle nich mezi žáky oblíbené a které nikoliv a hlavně jaké metody mohou nejlépe pomoci dosáhnout cílů FG.

Výzkumné otázky, které reagují na stanovený cíl výzkumného šetření, jsou vymezeny následovně:

- Které výukové metody jsou učiteli základních škol při výuce finanční gramotnosti využívány?
- Jaká je účinnost těchto výukových metod v samotném vzdělávacím procesu?

Kvalitativní výzkum probíhal ve dvou na sebe navazujících fázích. V první fázi byly realizovány polostrukturované rozhovory s učiteli prvního stupně vybrané základní školy, kteří vyučují finanční gramotnost. Otázky rozhovoru byly rozčleněny do tří sekcí. Sekce A informuje o základních údajích o respondentovi - jeho pohlaví, délce praxe, aprobaci. Sekce B se týká výuky finanční gramotnosti, táže se například po cíli, k jakému má finanční gramotnost směřovat, po zdrojích z kterých učitelé čerpají ve výuce či po připravenosti učitelů. Sekce C se zabývá výukovými metodami, které učitelé užívají, dále klady a zápory aktivizujících metod, či důvodem, proč učitelé některé metody upřednostňují.

Ve fázi druhé proběhne experiment – výuka vybraného tématu: rozpočet domácnosti a hotovostní a bezhotovostní forma peněz ve třídě 5. A. Každé z témat však bude vyučováno pomocí jiné výukové metody, aby následovně mohla být srovnána její účinnost. Pro srovnání byly vybrány klasické výukové metody a metody aktivizující. Téma rozpočet domácnosti bylo vyučováno jako první s využitím metody diskuzní a metody řešení problému, tedy metod, které jsou doporučeny k podpoře rozvoje finanční gramotnosti. Ve výuce budou žáci navíc pracovat s interaktivní tabulí, která bude sloužit k vzorovým výpočtům a jako obrazová opora. V hodině druhé bylo vyučováno téma hotovostní a bezhotovostní forma peněz metodou vysvětlování a práce s textem – klasické vyučovací metody. K oběma hodinám dostali žáci pracovní list, který může posloužit i jako náhrada zápisu do sešitu.

Obě odučené hodiny byly vyhodnocovány několika dílčími způsoby. Během výuky bylo realizováno pozorování, které bylo zaznamenáno do hospitačního archu. Další dílčí metodou vyhodnocování je evaluační dotazník, který žáci obdrželi vždy po skončení výuky. Tento dotazník má postihnout názory samotných žáků na výuku. Jelikož se jedná o žáky ve věku 9-10 let, bylo zvoleno hodnocení pomocí škál a dvě otevřené

otázky. Hodnocení transferu znalostí a dovedností z vyučovacích hodin bylo prováděno pomocí didaktického testu, který žáci absolvovali vždy po třech dnech od ukončení výuky. Testy jsou zaměřeny pouze na poznatky, které žáci získali z odučených hodin. Na závěr po každé výuce proběhne otevřený rozhovor s vyučujícím k získání zpětné vazby, zaměřené na hodnocení práce s různými výukovými metodami.

Výzkumné šetření probíhalo na prvním stupni vybrané základní školy. Tuto školu jsem si zvolila především proto, že se jedná o školu, která je vzorovou školou Olomouckého kraje ve využívání interaktivních Smart tabulí, které bych chtěla ve výzkumu využít. Mimo jiné se jedná školu s rozšířenou výukou informatiky a dobrým audiovizuálním vybavením. Samotného výzkumu se budou účastnit žáci pátého ročníku a učitelé prvního stupně, kteří vyučují finanční gramotnost.

Výzkum proběhne na základě záměrného výběru ve třídě 5. A, který má celkem 19 žáků, z toho 9 chlapců a 10 děvčat. Jedná se o třídu, ve které se 2 žáci vzdělávají dle individuálního vzdělávací plánu. Celkový průměr třídy z matematiky je 1,47. Pátý ročník jsem si zvolila proto, že se jedná o druhý významný mezník ve výuce žáků. Konkrétně o ukončení 2. období učiva prvního stupně. Vycházela jsem i z toho, že právě v třetím, pátém a devátém ročníku dochází k plošné evaluaci výsledků vzdělávání žáků. Druhý výzkumný soubor tvoří učitelé prvního stupně. Na tomto stupni vyučuje finanční gramotnost celkem šest učitelů s průměrnou délkou praxe 12 let.

5 Prezentace výsledků výzkumného šetření

Z rozhovorů s učiteli vychází tato zajímavá zjištění. Učitelé nejčastěji při výuce finanční gramotnosti užívají aktivizujících metod - didaktické hry, diskuzi, práci s pracovním listem, interaktivní tabulí, materiály si buď tvoří sami, nebo čerpají z internetu. Učitelé tedy volí metody, které jsou přímo k výuce finanční gramotnosti doporučovány. Učitelé hodnotí schopnosti svých žáků hospodařit s penězi individuálně, uvádějí velké rozdíly mezi žáky a přikládají důležitou roli rodičům. Právě ti mají podle učitelů na své děti mnohem větší vliv a právě od nich žáci často přebírají postoj k hospodaření s penězi. Na vybrané základní

škole se finanční gramotnost vyučuje v rámci jiných předmětů, především matematiky a vlastivědy na prvním stupni a matematiky, občanské výchovy a rodinné výchovy na druhém stupni. Tato zjištění můžeme porovnat s průzkumem Opletalové, Kvintové (2014), který byl zaměřen na oblast realizace výuky finanční gramotnosti na základních školách. Se zařazením finanční gramotnosti do školního vzdělávání všichni učitelé souhlasí. Ovšem to, jestli bude mít výuka finanční gramotnosti na základní škole vliv na jednání žáků v dospělosti, si nejsou jisti. Jelikož je na základních školách v České republice finanční gramotnost vyučovaná teprve od roku 2013, neexistují ještě výzkumy, které by vliv výuky do dospělosti zkoumaly. Můžeme se tak jen domnívat, jaký vliv bude mít finanční gramotnost vyučovaná na základních školách dopad na budoucí generaci dospělých. Tyto budoucí výzkumy by pak bylo zajisté zajímavé srovnávat například s dlouholetým výzkumem autorů Lewis, M., Klein, L., který probíhal v letech 2000–2008. Právě v tomto výzkumu autoři došli k závěru, že respondenti, kteří absolvovali na střední škole odborný kurz finančního vzdělávání, nevykazují známky lepší finanční gramotnosti a vhodnějšího ekonomického chování, než vzorek respondentů, který kurz neabsolvoval. Co se týká připravenosti učitelů na výuku, většina učitelů by uvítala, kdyby jim byly poskytnuty nějaké další didakticky zpracované materiály, pomůcky, učebnice či metodiky. Prozatím učitelé čerpají především z internetu nebo si materiály vytváří sami. Právě ve třetí kapitole jsem se věnovala dostupným materiálům k výuce finanční gramotnosti pro 1. stupeň základních škol a velice mě překvapilo, že až na jednu vyučující nikdo z učitelů konkrétní materiály či výukové portály nezmínil. Další zajímavá otázka dotazníku, je otázka týkající se metod, které mohou nejlépe pomoci dosáhnout cílů. Podle učitelů jsou ideálními metodami pro výuku finanční gramotnosti právě aktivizující výukové metody. Učitelé uváděli, že žáky by měla výuka bavit, zaujmout, měli by se v ní zapojit a diskutovat atd. Samozřejmě ale vědí, že žádná metoda nemůže vyhovovat současně všem žákům a bez klasických výukových metod jako je vysvětlování se nedá obejít. Mezi nevýhody aktivizujících metod řadí jejich časovou náročnost a to, že nemusí vyhovovat všem žákům. Náзор učitelů tak souhlasí s tvrzením Maňáka

(2003): „Neexistuje univerzální účelná metoda, která by u žáků dokázala vyhovět všem cílům.“

Dalším dílčím cílem studie bylo aplikovat různé výukové metody na vybrané téma, přičemž se jednalo o rozpočet domácnosti a hotovostní a bezhotovostní forma peněz, s cílem vyhodnotit jejich účinnost. Zjištění jsou uvedena prostřednictvím vyhodnocení následujících hypotéz.

Hypotéza č. 1: Žáci shledají výuku pomocí aktivizujících metod zábavnější než výuku využívající klasické metody.

V evaluačním dotazníku žáci ohodnotili hodinu pomocí aktivizujících metod z 94 % jako zábavnou, zatímco druhá hodina byla hodnocena jako zábavná pouze z 92 %. Když měli žáci hodině přiřadit známku 1 – nejlepší, 5 – nejhorší, získala první hodina známku 1,1 a druhá hodina známku 1,5. Z toho vychází, že mezi oběma odučenými hodinami, co se zábavnosti týká, byly jen minimální rozdíly. Tento fakt si vysvětlují tak, že na zábavnosti hodiny se podílí celá řada faktorů, které nelze z vyučovacího procesu eliminovat. Potvrzuje se tak dotazníkové šetření S. Tikalské, že žáci preferují ve výuce hry a soutěže, práci s počítačem, pokusy, práci s interaktivní tabulí atd. Pokud jsou dodrženy didaktické zásady hodiny, nároky na její připravenost, organizaci a vedení, nehraje samotná metoda, kterou se žáci učí tak velkou roli. Samotný učitel, který hodinu vyučuje, taktéž ovlivňuje to, zda žáky hodina bude bavit, či nikoliv.

Hypotéza č. 2: Žáci dosáhnou lepší průměrné známky v testu, který ověřuje jejich znalosti naučené pomocí aktivizujících metod nežli v testu, který ověřuje jejich znalosti naučené pomocí klasických metod výuky.

V prvním testu, kdy se žáci učili pomocí aktivizujících metod, získali průměrnou známku 2,15. V testu druhém, žáci naopak vynikali a dosáhli průměru 1,89. Opět ne příliš velký rozdíl. Výsledky je možné vysvětlit tak, že první test, ačkoliv se na něj žáci učili aktivizující metodou a do hodiny se mnohem více zapojovali, byl pro žáky těžší, kvůli své poslední úloze. Poslední úloha testu obsahovala propojení finanční gramotnosti s matematickou gramotností, což druhý test neobsahoval.

Do výsledné známky se tak promítlo jak pochopení látky tak numerické chyby. Lepších výsledků v druhém testu mohli žáci také dosáhnout díky tomu, že jim vyhovovalo pomalejší tempo hodiny, více vysvětlování a direktivního přístupu učitele, na který jsou v tomto věku zvyklí. Aktivizující metoda se ukázala jako účinnější v případě učení nových pojmů. Druhá hypotéza byla vyvrácena.

Hypotéza č. 3: Žáci si osvojí lépe pojmy z hodiny, která využívala aktivizující metody.

Podle charakteru chyb, který se v obou testech vyskytoval, je možné hypotézu potvrdit. Žáci si lépe zapamatovali pojmy z hodiny první, která využívala aktivizující metody. Při opravování testů mi přišly zajímavé dvě věci. Za prvé, že žáci při druhém testu nevyužili samotné zadání testu, které obsahovalo odpovědi na první cvičení, kde jsem se tázala na pojmy. A za druhé, že žáci, kteří hodinu sice neabsolvovali, mnohdy správné pojmy znali nebo použili jiné, jim podobné, které se nedaly zhodnotit jako chybné. Třetí hypotéza se potvrdila.

Hypotéza č. 4: Žáci, kteří výuku absolvovali, dosáhnou lepší průměrné známky z obou testů, nežli žáci, kteří výuku neabsolvovali.

V tomto případě žáci, kteří výuku absolvovali, dosáhli lepšího výsledku jen v prvním z testů. Ukazuje se tak, že mnohé znalosti z oblasti financí, žáci získávají mimo školu. V obou dvou testech byly rozdíly mezi žáky minimální. Zdá se tedy, že právě v našem případě, neměla metoda využitá při výuce finanční gramotnosti na žáky velký vliv. Po konzultaci s vyučující jsem zjistila, že žáci nejsou zvyklí se průběžně na hodiny připravovat a opakovat si doma probranou látku, pokud k tomu nejsou přímo vyzváni. Čtvrtá hypotéza byla vyvrácena.

Závěr

Prezentovaný výzkum si klade za cíl analyzovat výuku finanční gramotnosti na základních školách z pohledu výukových metod. Prostřednictvím uvedených výzkumných metod bylo dosaženo následujících výstupů. Zejména se jedná o identifikaci výukových metod využívaných

ve finančním vzdělávání na základních školách. Učitelé nejčastěji při výuce finanční gramotnosti užívají aktivizujících metod - didaktické hry, diskuzi, práci s pracovním listem, interaktivní tabulí, materiály si buď tvoří sami, nebo čerpají z internetu. Učitelé tedy volí metody, které jsou přímo k výuce finanční gramotnosti doporučovány. S povinnou výukou finanční gramotnosti na základních školách všichni učitelé souhlasí. Ovšem to, jestli bude mít výuka finanční gramotnosti na základní škole vliv na jednání žáků v dospělosti, si nejsou jisti.

Další výstup spočíval ve zhodnocení účinnosti jednotlivých výukových metod na základě realizovaného experimentu a rozhovorů. V případě experimentu se ukázalo, že mezi oběma odučenými hodinami, ať formou aktivizujících či klasických metod, byly v zábavnosti jen minimální rozdíly. Výsledky z obou testů poukázaly na to, že aktivizující metoda, nemusí být vždy tou, která zaručí vyšší přenos znalostí a dovedností, je ale účinnější v případě učení nových pojmů. Překvapivé bylo, že žáci, kteří výuku absolvovali, dosáhli lepšího výsledku jen v prvním z testů. Ukazuje se tak, že mnohé znalosti z oblasti financí, žáci získávají mimo školu, například od svých rodičů či z médií. V obou dvou testech byly rozdíly mezi žáky minimální. Zdá se tedy, že právě v tomto případě, neměla metoda využitá při výuce finanční gramotnosti na žáky zásadní vliv.

V současnosti je naplánována řada výzkumů, které mají průběžně vyhodnocovat výsledky finančního vzdělávání v České republice. Jelikož je finanční gramotnost vyučována povinně ve školách teprve necelé dva roky, neexistují ještě výzkumy, které by ukazovaly, jestli má výuka (pomocí různých metod) vliv na jednání žáků v dospělosti. Nezbyvá tak než doufat, že šesté místo v prestižním mezinárodním šetření PISA svědčí o velkém potenciálu českých žáků a předvídá tak budoucí generaci schopnost lépe se orientovat na finančním trhu, předcházet zadlužení a s ním i řadě negativních doprovodných jevů.

Poznámky:

- ¹ Dle ukazatelů celkového zadlužení domácností České národní banky za období 2005 až 2015 (Hlavní ukazatele, 2003–2015).

Literatura a zdroje:

- Česká školní inspekce. *Tematická zpráva. Podpora rozvoje matematické, finanční a čtenářské gramotnosti*. Čj.: ČŠIG-3025/13-G21. Praha, 2013. Viz <http://www.csicr.cz/getattachment/af0099dc-1653-4f68-b01a-83a38b71d801>.
- Economist. Teacher, leave them kids alone. *Economist*, 2013. Viz <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21571883-financial-education-has-had-disappointing-results-past-teacher-leave-them>.
- HESOVÁ, A. *Metodická doporučení pro výuku finanční gramotnosti*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, 2013. Viz http://clanky.rvp.cz/wp-content/upload/prilohy/17579/metodicka_doporuceni_pro_vyuku_financni_gramotnosti_akt.pdf.
- KALHOUS, Z., OBST, O. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2009.
- Komise EU. *Sdělení komise – finanční vzdělávání*. Brusel: KOM/2007/808, 2007. Viz <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0808:-FIN:CS:PDF>
- LEWIS, M., KLEIN, L. The Impact of financial literacy education on subsequent financial behavior. In *Journal of Financial Counseling and Planning*. Viz https://www.afcpe.org/assets/pdf/lewis_mandell_linda_schmid_klein.pdf
- MAŇÁK, J., ŠVEC, V. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003.
- MF, MŠMT, MPO. *Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách*. 2007. Viz http://www.nuov.cz/uploads/SBFG_finalni_verze.pdf
- MFČR. *Národní strategie finančního vzdělávání*, MF ČR, ČNB, MŠMT ČR, 2010. Viz http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/ft_strategie_financniho_vzdela-vani.html.
- OECD. *Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies*, OECD Publishing. doi: 10.1787/9789264012578-en, 2005.
- OECD. *Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies*, OECD Publishing. doi: 10.1787/9789264012578-en, 2005.
- OECD. „Financial Literacy Framework“, in OECD, *PISA 2012 Assessment and Analytical Framework: Mathematics, Reading, Science, Problem Solving and Financial Literacy*, OECD Publishing. doi: 10.1787/9789264190511-7-en, 2013.
- OECD. *PISA 2012 Results: Students and Money: Financial Literacy Skills for the 21st Century (Volume VI)*, PISA, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264208094-en>, 2014.
- OPLETALOVÁ, A., KVINTOVÁ, J. *Vybrané aspekty finanční gramotnosti v podmínkách základních a středních škol*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2014.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. a kol. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál. 2013.

PRŮCHA, Jan (ed.) *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009.

Russia's G20 Presidency and OECD (2013). *Advancing National Strategies for Financial Education: A Joint Publication by Russia's G20 Presidency and the OECD*. Viz www.oecd.org/finance/financial-education/advancing-national-strategies-for-financial-education.htm.

TIKALSKÁ, S. *Jaké metody a organizační formy používají učitelé v současné době na našich školách?* <http://clanky.rvp.cz/clanek/s/Z/2588/>, 2008.

Kontakt na autorku příspěvku:

Ing. Alena Opletalová, Ph.D.

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: alena.opletalova@upol.cz